

Schwaiger Imre nemes példája követésre találjon. A mecénás különösen ma tölt be fontos szerepet, amikor az állam pénzügyi viszonyai csaknem kizárják a tudományok és művészetek támogatását.

Székely Miklós.

Sztambul és a törökök kultúrprogrammja. A török hadsereg legutóbbi honmentő győzelme óta, a detronizálás, a kalifátus és az Oszman-ház kiutasításának tényei után megszoktuk, hogy a török köztársaság feltűnő elhatározásokkal lepje meg a világot. A sajtó inkább a politikai jelentőségű változásokról számol be, pedig a belső életben végbenő újítások hangtalanságuk dacára hasonlóképp rendkívüli fontossággal bírnak.

Sztambult, a régi fővárost új életre kell ébreszteni. A háború alatt egész városrészek égtek le ebben a nagy favárosban — állítólag tizennyolcezer ház — és hevernek ma is romjukaiban. A város beépített területét óriási foltok szaggatják meg, a tüzek pusztította területeken alig maradt épen egy téglafal, a szilárd alapzatú építmények néhány emléke. A hívőket elvesztett mecsetek egy része még áll, de mináretjeiket megpaskolta az eső, kupolájuk tetejét felverte a gyom. Életet csalogatni a romok helyére egy jómódú nagyhatalomnak is nehéz anyagi gondot okozna; a szegény Törökország alig pár napja ratifikált békéjében a fontosabb pontok rendbehozásával fogott a nagy munkához.

A szultánok egykori városának az új kormányrendszerben nélkülöznie kell a világi dinasztia és egyházfő és egy központi kormány székelésével együtt járó pompát és pénzébőséget. A nagymultú báb-ali szürke falai között szerény írások az isztambuli vilajet apró ügyeivel bajlódhatnak a pénteki nap hagyományos színességéből csak a kalmárváros pihenésvágya maradt meg. A kereskedelem és a kisipar él, élteti a várost, sőt fekvésének ügyes felhasználásával egyéb előnyei elvesztése dacára is visszaszerezheti hajdani jómódját.

A kereskedelmen kívül még egy tér van, melyen a köztársasági kormány Sztambul vezető szerepét nem akarja elvitatni, nevezetesen a tudományos életben. Törökországnak egy-

előre csak Sztambulban van egyetem. Színvonalával a török sajtó, sőt az egyetem tanárai sincsenek meglegegedve, s ezért alig hihető, hogy szellemi erők hiányában egy mégannyira áldozatkész kormány is újabb egyetemet akarna felállítani. A kijavítható régi középületek, meg a gazdátlanra vált paloták és létalapjukat vesztett udvari hivatalok helyiségei külsősgben hosszú időre biztosítják Sztambul előnyeit bármely favorizált várossal szemben. Emellett lehetetlen észre nem venni a sztambuli egyetem fejlődési törekvéseit. Tanárai között nemcsak agilis, de befolyásos egyének is vannak, kik az egyetem terveihez a központi kormány hozzájárulását meg tudják szerezni. A karok összműködésének elősegítése végett az orvosi kart Üszkudárból áthozták a Bajazidba, mert a távolság a központi vezetésen kívül a klinikák orvosi ellátásában és a klinikai oktatásban is kellemetlenül érezhető volt. Az orvosi kar az új tanévben már a Bajazidban, a volt hadügyminisztérium szomszédságában kezdi meg működését. Szintén itt, az egyetem központi épületének közelében, a kádik egykori medreszékjében (medreszet ül kuzat) kap kedves otthont az átszervezett egyetemi könyvtár. Az eddigi egyetemi könyvtár kisebb volt, semhogy rendeltetésének meg tudott volna felelni. Vásárláson kívül a sztambuli vakf-könyvtárak (egyházi alapítványok) összehívásával akarják a hiányokat pótolni és bizonyos, hogy a többnyire apró (alig egy-két ezer kötettel rendelkező) vakf-könyvtárak egyesítésével egyes tárgyak — mint a teológia, egyházi és világi történelem, illetőleg segédtudományai, az irodalomtörténet és a nyelvészet egyes részei — nagyon értékes könyvanyaghoz jutnak, melyen a terület parlag volta miatt ezernyi nagyszerű munkaalkalom kínálkozik. Az egyetem másrészt szellemi kapcsolatba igyekszik jutni a nyugati kultúrintézményekkel, könyveket és — a mult tapasztalatainak felhasználásával — tanárokat keres.

Ezek a nagy anyagi áldozatokkal járó újítások részben külsőségek. Sokkal fontosabb és merészebb az a törekvés, mely az eszmék fölfogásában igyekszik változást előidézni. A haladás legnagyobb ellenségét minden török reformkormány az

egyház embereiben látta s még inkább így látja a köztársasági rendszer, mely nem *egy* uralkodót tett le, hanem az egész Oszman-dinasztiát utasította ki és a világ csodálkozására a nagyértékűnek tartott kalifátust is elvetette magától. A régi rendszer egykori apró oszlopai és manap is csendes hívei az igénytelen külsejű, kevészavú hodzsák. A köztársaság embereinek hangján gyűlölet és megvetés érzik, mikor hodzsza vagy éppen szárikli néven említik őket és ügyesen felhasználnak minden alkalmat, hogy befolyásuknak maradványát is megemmi-sítsék. Haremodorukban nagy ellentét öltik szembe. A hodzsák hangtalanul várnak, vagy csak elejtett szavakban emlékeztetnek a régi jó időkre, a hatalmi párt viszont bezáratta a hodzsák nevelőiskoláit, a medreszékét s néhány megkíméltnek működési körét az imam és chatib képzésére korlátozta, a tulajdonképeni papság képzését pedig az egyetem teológiai fakultására (ilá-hije) bízta, mely az egyetemi autonómia ellenére szigorúbb állami ellenőrzés alatt áll, mint az egykori medreszék.

A vallási felfogásba nyúlik a medzslisz-i-sernek (egyházi bíróság) és ezzel kapcsolatosan a kádi-hivataloknak és neveltetésnek intézményes megszüntetése. A török köztársaság csak a köztársasági törvény alapján indított eljárást ismer jogosnak, csak e szerint működő bírakat fizet és nevel s azon pörös eseteket, melyek ezideig a medzslisz-i-ser hatáskörébe is tartozhattak, az állami bíróság ügykörébe utalta. A medzslisz-i-ser, az iszlam-alapon épült kormányzatnak egy erős támasza, működési körhiján megszünt s a kádik egykori iskolájába már az egyetemi könyvtár olmozott ládáit hurcolják.

Egyedül művészetről nem esik szó. Tárlat nincs, a Laleli egyik zugutájának vityillói között megbecsülés nélkül hentereg egy másfélezeréves korinthusi oszlopfő, a város színházi életét a bennszülöttek se becsülik sokra. A tiszavirág-életű folyóiratok se nyújtanak sokat.

Megjegyezni érdemes körülmény, hogy a kormány messzemenő terveinek szinte nem is sejtett nagy akadály — a *nép neve*. Harmadfél századdal ezelőtt, a birodalom második virágzása korában, egy kiváló nagy-

vezér, Köprüli Mehmed még a *devlet-i alije* (fényes porta) számára követelt szolgálatokat embereitől. Ezóta, sőt ezelőtt is ez az elnevezés volt szokásos, az egyén pedig, ha nem volt rájá; fajra való tekintet nélkül müszlimannak nevezte magát. A szultáni liberalizmus az *oszmanli* elnevezést iparkodott elterjeszteni, remélvén azt is, hogy az elszakadásra törekvő keresztény elemeket ezen semlegesnek indult elnevezéssel egybefoglalhatja; a megvetést jelentő *türk* szót pedig továbbra is sorsára hagyta. De a remény nem valósult meg. A mohamedánság — szinte megzavarodva a gyakori névváltoztatástól — hol oszmanlinak, hol müszlimannak mondta magát, sőt dacosan *türk* voltát is hangoztatni kezdi s a háromféle elnevezéssel elveszett az egységes felfogás lehetősége. A rájá pedig — várakozás ellenére — az oszmanli elnevezésnek mohamedán értelmet tulajdonított és kivonta magát alóla. Ebben az etnográfiai vagy politikai szimában találta népét a köztársasági kormány. *Müszlimannak* nem nevezheti magát, mert vallási elnevezéssel nem jelölhet se államot, se fajt (különbön is eldobta magától a kalifátust): *oszmanli* se lehet, mert ez a név a birodalomalapító dinasztiára emlékeztet, melyet kiutasított; csak *türk*nek mondhatja népét, országát Türkienek. De — talán, hogy valamit a nemzetiségeknek is nyujtson (?) — újonnan nyomott tankönyveinek címül a hajlékony „A mi történelmünk, A mi olvasókönyvünk“ (Bizim tária, Bizim kiraat) címekeket választotta.

A többi közt egy sajnálatos félreértés gyors orvoslásra vár. Levegőben lebeg az a gondolat, hogy a századokon át elhanyagolt Anatoliát mellőztetéséért kárpótolni kell. Érdekeit a nép igényeit meghaladó fényes kiállítású folyóirat is védi és ha a technikai berendezkedés nem biztosítaná Sztambulnak az elsőséget, a sajtó terén elveszítené azt. Vitatlanul így se marad. De bár a felszabadítás körül Anatoliának páratlan szolgálatai vannak, magában a törökségben mélyít ki ellentéteket, ha önmaga értékelésében nem lesz mérsekelt.

Nem frázis, hogy a törökség időnkint csodálatosan meglepő elhatározásokra és tettekre képes. A húsz-

évenként ráerőszakolt orosz háborúkban tanúsított katonai nagyságához a közelmúltban újabb bizonyítékok mutatott. Hátra van, hogy gazdasági és szellemi téren is bebizonyítsa életrevalóságát. A cél és a jutalom nagyszerű. Egy nemzet megmentése, egy nemzet élete.

Fekete Lajos.

A bécsi színházi kiállítás, Bécsset Grillparzer joggal nevezte *Capua der Geisternek*. Levegőjének langyosabb délisége, népének a többi németnél könnyedebb és derültebb karaktere, zenéjének andalítóbb és lágyabb ritmusa, lakosainak vonzódása a látványosságokhoz és bizonyos pompakedvelés, — csak ugyan valami bágyasztó hatással vannak a lélekre. De éppen ezek a sajtóságok tették Bécsset színházi várossá. Egyik német kultúrközpontnak sincsen olyan mély tradíciókban gyökerező színművészete, mint Bécsnek.

Bizonyosan ebből a körülményből indultak ki a városnak mostani vezetői is, amikor egy hónapig tartó zenei és színházi ünnepséget rendeztek. Az ünnepségekkel nagyszabású kiállítások vannak kapcsolatban, melyek a színjátszásnak és a zenének az utolsó száz évben megtett fejlődését igen szemléletesen mutatják be.

Maga a színházi kiállítás három részből áll és három helyen van elhelyezve. A Rathausban látható gyűjtemény az osztrák, különösen a bécsi drámai alsóbb fajok történetét vezeti elénk. Irodalomtörténettel foglalkozók számára igen becses anyag van itten összegyűjtve. Az előcsarnokban ott látjuk a régi, a XVIII. század közepéig virágzott hanswurstiádok emlékeit. A Hanswurst kíméletlen üldözője, Sonnenfels azonban kiírta a régi népies játékok e kedvelt és obligát szereplőjét, és a szabályszerűbb szindarabok győzelmét segíti elő.

A következő termék azután ezt a fejlődést mutatják be. Különösen érdekes, hogy a száműzött Hanswurst új meg új alakban mint éled fel ismét. Egy-két talentumos komikus színész alakítása révén különösen mint Kasperl lett népszerű a mulatnivágyó bécsiek előtt.

A népies-tündéries játékoknak különösen a poétalelkű Raimund

adott nagyobb lendületet. A bécsi színpadnak ezt a kedves alakját a kiállítás nagy figyelemben részesítette, s a legtöbb emléktárgy övele van kapcsolatban. Azután az ő sivarabb lelkű utóda, Nestroy, majd az osztrák népszínmű legkülönb művelője, Anzengruber következik. A gyűjtemény utolsó része a legújabb drámai alsó fajt, az operettet mutatja be. Sajnos, e termek a legszegényebbek, ami a rendelkezésre álló és hozzáférhető anyag óriási voltát tekintve, igazán meglepő. Vagy talán éppen e ma virágzó műfaj bemutatásához még nem látták elegendőnek a történelmi perspektívát?

E színház-történelmi anyagnak magyar kutató is hasznát veheti. Hiszen az osztrák népies-tündéres játéknak a Szigligeti-korszak előtti magyar drámájára jelentékeny hatása volt. Egyébként magának ennek az osztrák műfajnak is vannak magyar vonatkozásai. Így pl. látjuk az egyik falon, hogy Raimund *Der Bauer als Millionär* című darabjának magyar szereplőjét, Bustorius varázslót, hogyan ábrázolták a korabeli osztrák színészek: teljesen magyaros szabású ruhában, csizmában, kucsmával és kezében fokkal. Egy másik kép gróf erdődi Pálffy Nándort (1774—1840) mutatja be, aki egy ideig a Burgszínház vezetője volt, majd 1813—1823-ig a Theater an der Wien élén állott, s a bécsi színház fejlődésében arról nevezetes, hogy a darabok pompás kiállításának ő volt egyik legelső szorgalmazója. De a figyelmes szemlélő modernebb kapcsolatokat is talál. Így például egy-két dekorációvázlatból ráismer Csepreghy látványos darabjainak osztrák mintáira.

A kiállítás második része, az Albertinában elhelyezett gyűjtemény azt tűzte ki céljául, hogy bemutassa a színházi rendezésnek, a színpadi dekorálásnak utolsó ötven esztendejét. Apró kis színpadmódellek által megjelenítve egymás után vonulnak el szemünk előtt a Makart-korszaktól kezdve egészen napjainkig a legjellemzőbb színpadi törekvések.

Így egymás mellé sorakoztatva valósággal meglepő az a változás, amit ez idő alatt a színpadi művészet végzett. A naturalista aprólékoskodással zsúfolt, pompázó nagy színpadi terekre úgy nézünk ma